

Poznań, 10 stycznia 2024 r.

dr hab. Barbara Borusiak, prof. UEP
Instytut Marketingu

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. Dominiki Teresy Mesinger
**„Identyfikacja postaw i zachowań polskich konsumentów wobec dziczyzny oraz
optymalizacja warunków jej przechowywania w kontekście zmian w zarządzaniu
łowiectwem i promocji zrównoważonej konsumpcji”**

przygotowanej pod kierunkiem Pani dr. hab. inż. Anety Ociecek, prof. UMG

Podstawa opracowania recenzji

Podstawę formalną recenzji stanowi pismo Pani dr. hab. Inż. Aleksandry Wilczyńskiej, prof. UMG, Przewodniczącej Rady Naukowej Wydziału Zarządzania i Nauk o Jakości Uniwersytetu Morskiego w Gdyni z dnia 12 października 2023 r. w sprawie powierzenia mi do oceny rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. Dominiki Teresy Mesinger.

Celem recenzji jest odpowiedź na pytanie, czy rozprawa spełnia wymogi określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Zgodnie z ww. artykułem ustawy „1. Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej. 2. Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne”. Ze względu na powyższe, ocena rozprawy doktorskiej została dokonana przez pryzmat spełnienia wymagań merytorycznych i formalnych stawianych pracom doktorskim w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości, takich jak: zasadność podjętej problematyki, umiejętność prowadzenia badań (w tym określania celów i formułowania hipotez badawczych, a także doboru metod badawczych), układ i struktura pracy oraz zawartość merytoryczna pracy, a także strona formalna rozprawy.

Ocena doboru problematyki badawczej i tematu rozprawy

Problem badawczy podjęty przez Autorkę rozprawy uważam za interesujący, czyli warty badania z co najmniej kilku powodów. Po pierwsze dotyczy problemu zrównoważonej konsumpcji, co samo w sobie czyni go bardzo istotnym. Z jednej strony współczesna cywilizacja zachodnia osiągnęła sukces rozwojowy, jakim jest zapewnienie powszechnego dostępu do bezpiecznej żywności. Z drugiej jednak istnieje pogląd, zawarty także w przedmiotowej rozprawie, że dostępna żywność jest relatywnie niskiej jakości. Powstała zatem paradoksalna sytuacja, że poszukujący zdrowej żywności mogą pozostać głodnymi przy stole pełnym jedzenia. Próbę odpowiedzi na pytanie o możliwość wykorzystania dziczyzny jako żywności

wpisującej się w paradygmat zrównoważonej konsumpcji uważam za wartą uwagi. Po drugie, dostrzegam lukę badawczą w przedmiocie badania, w szczególności w kwestii postaw i zachowań konsumentów wobec dziczyzny. Jak zauważa Autorka rozprawy, konsumpcja dziczyzny w Polsce ma wielowiekową tradycję, a w przeszłości była oznaką zamożności, jednak aktualnie jej znaczenie jest niewielkie. Przedstawiona do recenzji praca ma, w zamyśle Autorki, tę lukę wypełnić (choć akurat sposób zdiagnozowania luki poznawczej wymaga odrębnego komentarza). Wreszcie po trzecie, łowiectwo wywołuje bardzo silne społeczne emocje i toczy się dyskusja na temat jego przyszłości, co jest nie bez znaczenia w kontekście dyskusji na temat gospodarczego wykorzystania mięsa upolowanych zwierząt. Dostrzegając zatem zarówno potencjalne wartości poznawcze, jak i aplikacyjne, dobór problematyki badawczej oceniam bardzo pozytywnie.

Ocena celu pracy i przyjętych w pracy hipotez badawczych

Dość zaskakujące jest dla mnie zaprezentowanie celów pracy dopiero na początku piątego rozdziału. Wg mnie odbiega to dalece od kanonu, którym jest zaprezentowanie celów we wstępie. Rozwiązanie przyjęte w przedmiotowej pracy utrudnia percepcję rozprawy, bo i tak trzeba poznać cele, zanim przejdzie się do lektury. Nie uważam jednak, że stanowi to przesłankę unieważnienia wysiłku badawczego. Autorka sformułowała w pracy następujący cel główny: Identyfikacja postaw i zachowań konsumentów wobec dziczyzny oraz poziomu jej akceptacji sensorycznej. Dokonała także jego dezagregacji na następujące cele szczegółowe:

- Identyfikacja związku pomiędzy postawami wobec dziczyzny a poziomem neofobii żywnościowej i skłonnością do poszukiwania różnorodności w żywności.
- Identyfikacja uwarunkowań niskiego poziomu spożycia dziczyzny w kontekście postaw względem tego mięsa.
- Ocena poziomu akceptacji sensorycznej dziczyzny.
- Rekomendacje zmian w zarządzaniu łowiectwem w kontekście promocji zrównoważonej konsumpcji.

Zaprezentowane cele obejmują aspekty teoriopoznawcze oraz aplikacyjne, natomiast pomijają aspekt metodyczny, który jest w pracy w obecny, ponieważ Autorka podjęła się skonstruowania skal do mierzenia trzech zmiennych zastosowanych w rozprawie.

W pracy zostały sformułowane hipotezy badawcze, aczkolwiek zabrakło refleksji natury epistemologicznej i metodologicznej, pozwalającej ustalić ich genezę w sposób jednoznaczny. W naukach o zarządzaniu zastosowanie mają dwa główne podejścia metodologiczne: neopozytywistyczne, oparte na danych ilościowych, pozwalających dzięki zastosowaniu metod statystycznych na weryfikację hipotez dotyczących najczęściej związków przyczynowo-skutkowych oraz interpretatywne, w którym dane jakościowe pozyskane dzięki intersubiektywnemu wglądowi w przedmiot badań pozwalają na zrozumienie określonych procesów, często o charakterze jednostkowym (Sułkowski, 2004). Sposób organizacji postępowania badawczego w przedmiotowej rozprawie wskazuje na zastosowanie podejścia neopozytywistycznego, jednak brak komentarza na ten temat uważam za przejaw niskiej świadomości metodologicznej Autorki, co nieco obniża ocenę rozprawy. Dodać bowiem należy, że w każdej dyscyplinie warunkiem prowadzenia skutecznego postępowania

badawczego jest znajomość dostępnych podejść i świadomy ich wybór. Autorka stosując podejście neopozytywistyczne prawdopodobnie realizuje (ukryty) zamiar zastosowania hipotetyczno-dedukcyjnej metody naukowej. Wskazuje na to choćby omówienie teorii zachowań nabywców, w szczególności Teorii Planowych Zachowań, z której wynika istnienie związku między postawą a intencją behawioralną. Nieustającym przedmiotem dyskusji w literaturze przedmiotu jest natura tego związku: czy jest to związek przyczynowo-skutkowy, czy zaledwie związek korelacyjny. W pracy niestety zupełnie ten wątek pominięto, aczkolwiek sformułowanie hipotezy 1 sugeruje, że chodzi o związek współwystępowania, podczas gdy w hipotezach 2, 3 i 4 o związek przyczynowo-skutkowy. Dodatkowym problemem, niewyjaśnionym w tekście rozprawy, jest złożoność hipotez. W przypadku hipotezy 1 występują trzy zmienne, między którymi wskazano tylko jedną relację. Nie została wyjaśniona relacja między zmiennymi niezależnymi, o których można domniemywać, że są ze sobą silnie skorelowane, ale nie tożsame. W hipotezie 2 są trzy zmienne niezależne, jako że postawy wobec bezpieczeństwa dziczyzny, jej wartości odżywczych oraz wobec łowiectwa to odrębne konstrukty. Nie wyjaśniono relacji między nimi. Podobny problem dostrzegam w konstrukcji hipotezy 3, gdzie znowu są w sumie trzy zmienne, dwie niezależne są niekoniecznie z sobą skorelowane, a badana jest tylko jedna relacja. Wreszcie hipoteza 4 także odnosi się do złożonej zależności. Na jej obronę można przyjąć, że zmiana cech sensorycznych dziczyzny doprowadzi do poprawy profilu sensorycznego dziczyzny. Bardziej problematyczne jest wskazanie na trzy rodzaje warunków obrotu: organizacyjne, technologiczne i przechowalnicze. Pomijając fakt takiego ich nazwania, jakby pochodziły z różnych porządków ontologicznych (warunki przechowalnicze opierają się na warunkach organizacyjnych i technologicznych), sam fakt wskazania jednego niż więcej warunków rodzi pytanie o zależności między nimi.

Ocena metodyki pracy

W uzupełnieniu do zaprezentowanych powyżej uwag o charakterze metodologicznym należy stwierdzić, że w celu weryfikacji hipotez Autorka rozprawy zastosowała zarówno metody zbierania danych, jak i ich analizy. Do pozyskania danych wykorzystwała dwie metody. Po pierwsze pozyskała dane metodą CAWI dane od 3620 respondentów. Szkoda, że w pracy nie wyjaśniono sposobu organizacji badania, szczególnie, że tak duża próba nie była reprezentatywna. Nie wiadomo gdzie udostępniono link do kwestionariusza. Być może to by w pewnym stopniu wyjaśniło silną dominację kobiet w próbie. Jeśli chodzi o zastosowane narzędzie badawcze, czyli kwestionariusz ankietowy, to potencjalnie wartościowe jest stworzenie autorskich skal do badania trzech konstruktów: GMAS (game meat attitude scale), HAS (hunting attitude scale) oraz zachowania wobec dziczyzny. Autorka podjęła w pracy próbę zwalidowania skal, co zasługuje na uwagę, aczkolwiek uważam, że sposób realizacji tego zamysłu dał umiarkowanie pozytywny efekt (ten wątek zostanie skomentowany w dalszej części recenzji). Szkoda, że Autorka pominęła w rozprawie polskie źródła dotyczące procesu walidacji (Czakon, 2019; Przeperski i Grządzielewska, 2020; Karmańska i Łada, 2022), ponieważ wynika z nich, że ukonstytuował się standard leksykalny w języku polskim w odniesieniu do terminu *face validity* – trafność fasadowa, stąd stosowane jest pojęcie walidacja fasadowa, a nie walidacja twarzy.

Druga zastosowana metoda pozyskania danych wykorzystana przez Autorkę to metoda profilowania sensorycznego zastosowana w odniesieniu do 6 próbek (dwie próbki dziczyzny i jedna wieprzowa odpowiednio z przyprawami i bez) na grupie 10 ekspertów sensorycznych.

Do analizy pozyskanych danych zastosowano następujące metody statystyczne: metody wykorzystywane w procesie walidacji statystycznej (statystyki opisowe oraz metoda głównych składowych), analizę regresji liniowej, korelacji liniowej Pearsona. Moja ocena zastosowanych metod jest umiarkowanie pozytywna. Uważam, że znacznie lepsze efekty w zakresie badania związków między zmiennymi latentnymi dałoby zastosowanie metody modelowania równań strukturalnych.

Ocena układu i treści pracy

Praca składa się ze wstępu, ośmiu rozdziałów, podsumowania i wniosków, ograniczeń badań, mocnych stron badań, bibliografii oraz spisów: tabel i rysunków. Do pracy dołączony jest wykaz stosowanych skrótów. Wstęp zawiera uzasadnienie wyboru przedmiotu badania, ogólnie zarysowany cel pracy oraz dwa wstępne założenia, które nazwałabym tezami pracy. Wg pierwszej z nich, postawy konsumentów wobec dziczyzny w Polsce są negatywne, co wpływa na jego niską konsumpcję, wg drugiej – dodatkową przyczyną niskiego poziomu konsumpcji dziczyzny przez Polaków jest specyficzny smak tego mięsa. Autorka nie podała żadnych źródeł tych założeń, co uważam za uchybienie. Ponadto, w toku późniejszego postępowania postawa wobec dziczyzny jest przedmiotem badania empirycznego. W kilku innych miejscach wstępu także brak powołań na źródła, nawet wtedy gdy Autorka pisze: „opisywana w literaturze zależność”, to nie podaje źródła. Ponadto we wstępie pojawiają się (co najmniej) dyskusyjne stwierdzenia, np. „Również literatura przedmiotu wskazuje, że spożycie mięsa na osobę rośnie wraz ze wzrostem poziomu dochodów w kraju”, do którego nie podano źródła. Tymczasem to stwierdzenie nie jest prawdziwe w każdym przypadku. W wielu krajach tak się rzeczywiście dzieje, ale spadła konsumpcja mięsa w takich krajach jak np. Słowacja, Czechy, Irlandia, Dania, Szwajcaria, Austria, Węgry, Holandia mimo wzrostu PKB per capita (Ritchie, Rosado i Roser 2020). To zjawisko jest także opisywane w innych publikacjach naukowych (Borusiak et al., 2022; Whitton et al., 2021) Mam zatem poczucie, że przy opracowywaniu wstępu na zachowano należytej staranności.

Generalnie konstrukcja pracy opiera się na zasadzie „od ogółu do szczegółu”, aczkolwiek treści tzw. ogólne, zawarte w rozdziałach 1-3, odnoszą się do wyjaśnienia natury dziczyzny jako przedmiotu badań oraz łowiectwa jako metody jego pozyskiwania, podczas gdy kluczowe, sądząc po tytule rozprawy, zagadnienia związane z postawami i zachowaniami konsumentów zostały zawarte dopiero w rozdziale czwartym. Układ ten odbiega zatem od kanonu postępowania hipotetyczno-dedukcyjnego, zgodnie z którym punktem wyjścia do prowadzenia badań jest opis ram teoretycznych, pozwalających na sformułowanie hipotez badawczych. Rozważania teoretyczne umieszczono wprawdzie przed prezentacją metodyki i wyników badań, ale po pierwsze teoria/e i hipotezy nie są ze sobą ściśle powiązane, a po drugie ranga tych rozważań, wyrażona ich ułożeniem w strukturze pracy oraz ich objętością jest relatywnie niska. Na część empiryczną pracy składają się rozdziały: 5, 6, 7 i 8. Uważam, że rozdrobnienie treści rozprawy, wyrażające się dużą liczbą rozdziałów nie jest najlepszym rozwiązaniem. Zastosowany podział treści powoduje, że praca nie zachowuje właściwych

proporcji. Niektóre rozdziały mają bardzo rozbudowaną strukturę, podczas gdy rozdział ósmy nie ma żadnej formalnej struktury. Rozprawa w formie monografii to jednak nie artykuł w czasopiśmie, więc dyskusja nie musi stanowić aż odrębnego rozdziału, wystarczyłoby nadać jej formę podrozdziału.

Rozdział pierwszy zawiera charakterystykę dziczyzny jako przedmiotu badań. Autorka zawarła w nim trzy podrozdziały: pierwszy dotyczy wartości żywieniowej i prozdrowotnej dziczyzny, drugi – natywnym i technologicznym uwarunkowaniom jej jakości sensorycznej, trzeci – zagrożeniom związanym z konsumpcją dziczyzny. Autorka skoncentrowała się w tym rozdziale na prezentacji cech fizyko-chemicznych różnych rodzajów dziczyzny, co oceniam pozytywnie, natomiast uważam, że brakuje w nim fragmentu na temat wizerunku dziczyzny jako produktu spożywczego, szczególnie, że przedmiotem badań są postawy i zachowania konsumentów wobec dziczyzny. Autorka formułuje we wstępie nieudokumentowane założenie o negatywnych postawach konsumentów na temat dziczyzny, a to właśnie w tym rozdziale mogłaby zaprezentować uzasadnienie tego poglądu, w szczególności wyniki wcześniejszych badań na temat postrzegania dziczyzny przez konsumentów.

Rozdział drugi dotyczy relacji między łowiectwem a rozwojem zrównoważonym. Pierwszy podrozdział stanowi prezentację zagadnienia zrównoważonej konsumpcji jako elementu zrównoważonego rozwoju. Fragment ten zawiera m.in. przegląd definicji zrównoważonej konsumpcji, który kończy się wskazaniem sposobu interpretowania tego pojęcia przez Autorkę rozprawy. Fragment ten jest jednak dość zdawkowy i trudno z niego wywnioskować co w istocie Autorka uważa za konsumpcję zrównoważoną. Jakie są jej atrybuty? Na czym polega racjonalizacja praktyk w stylu życia? Co to znaczy, że nacisk powinien być kładziony na wybory konsumenckie? Jak należy rozumieć zdanie: „Produkty spełniające te wymagania powinny być przyjazne dla środowiska, powszechnie dostępne i niedrogie”. Moje pytania mają swoje źródło w wątpliwości, czy produkty służące zrównoważonej konsumpcji mogą/muszą/powinny być niedrogie. Jako przykład niech posłużą produkty z certyfikatem Fair Trade, które są droższe od tych bez certyfikatu, ale wynika to z wyższych kosztów, zasadnie, jak sądzę, ponoszonych w celu realizacji postulatu zrównoważonej konsumpcji. A jak ocenić politykę niskich cen i powszechnej dostępności żywności wobec skali jej marnowania np. w Polsce (Łaba, 2020)? Przedmiotem podrozdziału drugiego jest, jak wynika z tytułu, związek łowiectwa i zrównoważonego rozwoju. Niestety, uważam, że treść tego fragmentu nie jest do niego adekwatna. Wątek tytułowej relacji jest potraktowany zdawkowo i dość naiwnie. Autorka pisze np.: „Z etycznego punktu widzenia łowiectwo jest inherentnym elementem gospodarki leśnej, ponieważ z definicji jego celem nie może być nadeksploatacja zasobów naturalnych, a jedynie racjonalne regulowanie pogłowia zwierząt dzikich”. Co w tym kontekście stanowi nadeksploatację zasobów naturalnych? Kwestią nierozstrzygniętą w pracy pozostaje na ile sposób pozyskiwania dziczyzny w Polsce można traktować jako element zrównoważonej gospodarki leśnej i gospodarki w ogóle. Z jednej strony obserwuje się rozlewanie się skupisk ludzkich (co samo w sobie jest w pewnym stopniu przejawem gospodarki niezrównoważonej), przez co zajmowane są tereny stanowiące w przeszłości siedliska zwierząt. To powoduje wypychanie ich do miast, gdzie żerują w nienaturalny dla siebie, ale łatwy sposób, co przyczynia się do wzrostu ich populacji, a dodatkowo powoduje, że dzikie zwierzęta stają się problemem dla ludzi i koniecznością staje się redukcja ich liczby. Z drugiej, nielegalne lub

półlegalne praktyki myśliwych, polegające na dokarmianiu zwierząt bez wyraźnej konieczności, także mogą przyczyniać się do wzrostu liczebności dzikich zwierząt. Szkoda, że Autorka, jeśli już konieczne chciała zamieścić w pracy rozważania na ile polowania są etyczne i moralne nie odwołała się np. do pozycji Skubały (2012). Wreszcie z trzeciej strony – zamiast rozdziałów dotyczących łowiectwa znacznie bardziej przydałby się tekst, w którym Autorka wyjaśniłaby naturę postaw konsumentów wobec dziczyzny i ich źródła.

Rozdział trzeci także dotyczy łowiectwa, a dokładnie – jak wynika z tytułu - zarządzania łowiectwem i obrotu dziczyzną. Muszę przyznać, że wątek zarządzania łowiectwem wydaje mi się niekonieczny w pracy, a już ewolucja zarządzania łowiectwem to z mojej perspektywy wątek zbędny i to pomimo tego, że w tytule rozprawy występuje element zmian w zarządzaniu łowiectwem. Główna treść pracy, a w szczególności badania empiryczne dotyczą dziczyzny – jej cech sensorycznych oraz postaw konsumentów wobec tego rodzaju mięsa, zatem rozumiem, że Autorka czyni zarządzanie łowiectwem przedmiotem swoich rozważań o tyle, o ile ma ono wpływ na wolumen i charakterystykę mięsa pozyskanego na polowaniach. W pewnym stopniu ta kwestia pojawiła się w rozdziale trzecim, gdzie zaprezentowano związek między sezonem łowieckim i charakterystyką sensoryczną mięsa. Natomiast fragment dotyczący pogłowia dzikich zwierząt jest bardzo wąty. Nie popieram wydzielenia fragmentów pracy (chodzi tutaj o podpodrozdziały) o objętości mniejszej niż jedna strona. Ponadto, jest mowa o populacji zwierząt, ale dane dotyczą tylko wielkości hodowli fermowej jeleniowatych. Szkoda, że Autorka nie wyjaśniła dlaczego zachodzi konieczność dopracowania metod służących ocenie liczebności populacji zwierząt dzikich. Dane na ten temat, publikowane w rocznikach GUS, nie zostały w pracy wykorzystane, być może z powodu ich niskiej, zdaniem Autorki, wiarygodności. Nie ma też komentarza na temat zmian wielkości pogłowia, więc nawet nie wiadomo, czy Autorka uważa, że należy zwiększyć czy zmniejszyć skalę polowań. Wreszcie, wbrew tytułowej zapowiedzi, nie znalazłam w rozdziale trzecim treści dotyczących obrotu dziczyzny w Polsce. Z mojego punktu widzenia może to być czynnik warunkujący dostępność dziczyzny i, tym samym, jej konsumpcję. Dopiero w rozdziale ósmym Autorka zaprezentowała wyniki badań potwierdzających ten pogląd.

Rozdział czwarty dotyczy uwarunkowań postaw i zachowań konsumentów wobec żywności. Autorka słusznie rozpoczyna swój wywód od rozważań natury terminologicznej, wskazując m.in. na różnice między postawami i preferencjami. Podrozdział drugi dotyczy zachowań konsumentów wobec żywności i jest to fragment o niskim poziomie szczegółowości rozważań. Po pierwsze nigdzie w treści tego podrozdziału nie ma mowy o żywności. Po drugie, bardzo mizerny jest zestaw wykorzystanych źródeł, co świadczy o słabej znajomości literatury przedmiotu. Nie ma odwołań do prac Cz. Bywalca, L. Rudnickiego i E. Kieźel, żeby przywołać najbardziej wpływowych badaczy konsumpcji w Polsce. W tym fragmencie zaprezentowana została Teoria Planowanych Zachowań, będąca podstawową koncepcją teoretyczną przyjętą w pracy i służącą do sformułowania związku między postawą i zachowaniami. Niestety, opis tej teorii jest bardzo zdawkowy, brak w nim interpretacji czynników w niej uwzględnionych, poza postawami, które zostały omówione wcześniej. Nie rozumiem też dlaczego konstrukty stanowiące zmienne niezależne w TPB zostały nazwane postulatami.

Trzeci podrozdział zawiera opis sensorycznych determinant postaw i zachowań wobec żywności. Trochę dziwi, że w całym podrozdziale wykorzystano zaledwie 7 pozycji literaturowych, z czego tylko jedna praca została wydana w ostatnim dziesięcioleciu. Tymczasem jest to obszar wiedzy, który bardzo się rozwinął dzięki rozwojowi technologii prowadzenia badań.

W rozdziale czwartym zaprezentowano cele i hipotezy badania. Kwestie te zostały już skomentowane wcześniej. Natomiast pozwolę sobie jeszcze na uwagi dotyczące podrozdziału trzeciego i czwartego. Z mojego punktu widzenia tekst, w którym wskazano znaczenia badań dla dyscypliny (Nauki o Zarządzaniu i Jakości) jest bardzo niefortunnie ulokowany. Uważam, że znacznie bardziej wskazane byłoby umieszczenie tej treści we wstępie. Przedmiotem podrozdziału czwartego są zidentyfikowane luki: poznawcza, metodyczna i badawcza, cały podrozdział ma osiem wierszy. Autorka nie zamieściła w tym fragmencie żadnego uzasadnienia luk, jest ono w zupełnie innym miejscu pracy, co nie sprzyja percepcji treści.

Rozdział szósty zawiera omówienie zastosowanych metod badań. Na uznanie zasługuje duża próba badawcza o relatywnie dobrze zróżnicowanej strukturze, z wyjątkiem struktury wg płci badanych. W dalszej części rozdziału zostało scharakteryzowane narzędzie badawcze, gdzie na szczególną uwagę zasługują autorskie skale do mierzenia trzech konstruktów (zmiennych) zastosowanych w pracy: postawy wobec dziczyzny, postawy wobec łowiectwa i zachowań wobec dziczyzny. Walidacja skal konstruktów została scharakteryzowana merytorycznie poprawnie, tj. z uwzględnieniem wszystkich etapów. Szkoda tylko, że zabrakło precyzyjnego wskazania źródła poszczególnych stwierdzeń w przypadku autorskich konstruktów GMAS i HAS. Autorka pisze: „stwierdzenia (...) sformułowano na podstawie danych literaturowych oraz doświadczenia własnego Autorki”. Doświadczenia nie kwestionuję, ale wzmianka o literaturze bezwzględnie wymaga podania źródła/źródeł. W rozdziale szóstym została także zaprezentowana procedura wyodrębniania grup konsumentów różniących się postawami. Kolejny podrozdział zawiera opis procedury oceny sensorycznej mięsa dzika i mięsa świni domowej z użyciem metody profilowania sensorycznego. W ostatniej części rozdziału zaprezentowano metody statystyczne wykorzystane do analizy danych. Za co najmniej nieścisłość uważam stwierdzenie, że przedział wiekowy, wykształcenie, sytuacja materialna oraz wielkość miejsca zamieszkania są zmiennymi nominalnymi, ponieważ ich charakterystyka wyczerpuje znamiona zmiennych porządkowych.

Rozdział siódmy zawiera prezentację badań empirycznych. W dwóch pierwszych podrozdziałach przeprowadzono ocenę trafności i rzetelności skal zastosowanych do mierzenia autorskich konstruktów GMAS i HAS jako elementu walidacji statystycznej konstruktów. Mamy do tej oceny następujące uwagi:

1. Prawidłowo przeprowadzony proces walidacji winien obejmować zarówno eksploracyjną analizę czynnikową, dzięki której powstanie lista stwierdzeń do badania, jak i analizę confirmacyjną, przeprowadzoną na wynikach pozyskanych z innej próby, która potwierdzi, że zastosowany model pomiarowy jest wiarygodny, tj. zastosowane skale są rzetelne i trafne. Autorka miała taką szansę, ponieważ przeprowadziła badanie na dwóch próbach, ale nic nie wskazuje na to, że ją wykorzystała, tzn. nigdzie w pracy

nie znalazłam informacji, że w badaniu pilotażowym i zasadniczym zastosowano różne skale.

2. W skali do badania GMAS są dwa pytania dotyczące smaku, tylko przeciwstawnie sformułowane, co postrzegam jako wadę skali.
3. Co najmniej dyskusyjne jest wyodrębnienie dwóch znoszących się czynników: pozytywny i negatywny stosunek do dziczyzny. Do stwierdzenia takich postaw służy właśnie skala Likerta, która pozwala, w zależności od stwierdzenia, wyrazić opinię pozytywną lub negatywną, trudno zatem potraktować to jako główne składowe zmiennej GMAS. Analogiczna uwaga odnosi się do skali HAS, gdzie podobnie jak poprzednio wyodrębniono postawy pozytywne, negatywne, mieszane i jednoelementowy czynnik – aspekty prawne łowiectwa.

Przeprowadzona w rozdziale siódmym analiza wyników badania respondentów nie ma dużej wartości merytorycznej. Zastosowana przez Autorkę analiza częstości jest metodą najprostszą z możliwych, ale mającą niski potencjał informacyjny. Po drugie, zastosowanie analizy regresji do badania związków między zmiennymi latentnymi nie jest w sensie technicznym wykluczone, ale bardzo trudno zinterpretować wyniki uzyskane tą metodą. Wreszcie po trzecie – uzyskane wartości współczynnika R^2 praktycznie eliminują możliwość weryfikacji hipotez. Współczynnik determinacji R^2 określa jak duża część zmienności zmiennej zależnej jest wyjaśniana przez zmienne niezależne (wyjaśniające) w modelu regresji. Wartość R^2 na poziomie 0,0012 oznacza, że zmienna niezależna wyjaśnia mniej niż 1% zmienności zmiennej zależnej. Najwyższa uzyskana wartość współczynnika determinacji - 0,1671 – też jest ciągle niska. Natomiast znacznie wyżej oceniam wyniki analizy sensorycznej przeprowadzonej metodą profilowania sensorycznego.

Pozytywnie oceniam dyskusję, w której Autorka odwołała się do wielu badań wcześniej opublikowanych, w szczególności na temat neofobii, postaw wobec dziczyzny i konsumpcji mięsa zwierząt dzikich, a także postawy wobec łowiectwa. Przy okazji tej ostatniej kwestii sugerowałabym także wykorzystanie wyników badań J. i M. Skubisów (2018).

Ocena formalnego aspektu rozprawy

Praca jest relatywnie poprawna formalnie, aczkolwiek irytujący jest brak źródeł, szczególnie wtedy, gdy Autorka pisze o badaniach i nie wskazuje o jakie chodzi. Te informacje zawarte są dopiero w rozdziale ósmym. Są w pracy błędy, np. ortograficzne – „nie związane” (s. 165). Nie z przymiotnikiem w stopniu równym winno być pisane rozdzielnie. Są też błędy interpunkcyjne, np. w tytule: „Łowiectwo a rozwój zrównoważony” spójnik „a” występuje między wyrażeniami porównywanymi i przecinek jest tam zbędny. Generalnie za niezbyt fortunny uważam podział treści oraz ich alokację w różnych częściach pracy. Nie są to jednak kwestie dyskwalifikujące rozprawę, raczej utrudniające jej percepcję.

Konkluzja recenzji

Temat jest ciekawy i niosący duży potencjał badawczy. Trudno nie zgodzić się z twierdzeniem, że mięso pozyskane podczas polowań należy wykorzystać i nie wolno go marnować. Biorąc pod uwagę niewielki ludzki wpływ na sposób funkcjonowania zwierząt można uznać, że dziczyzna jest prawie zawsze mięsem ekologicznym, tj. pozbawionym antybiotyków,

hormonów i innych zanieczyszczeń chemicznych, a także pozbawionym nadmiernego tłuszczu i generalnie korzystnym dla ludzkiego zdrowia. Natomiast nie jestem przekonana, że jest produktem gospodarki zrównoważonej, ponieważ sposób pozyskania tego mięsa nie jest w pełni zgodny z celem 15. zrównoważonego rozwoju: „Chronić, przywrócić oraz promować zrównoważone użytkowanie ekosystemów lądowych, zrównoważone gospodarowanie lasami, zwalczać pustynnienie, powstrzymać i odwracać proces degradacji gleby oraz powstrzymać utratę różnorodności biologicznej”. Niestety, sterowanie populacją dzikich zwierząt poprzez polowania nie daje gwarancji skuteczności, szczególnie, że jak pisze Autorka, brakuje wiarygodnych statystyk pogłowia dzikich zwierząt. W zadaniach przypisanych do celu 15. jest m.in. mowa o zahamowaniu procesu wylesiania, odtworzeniu zniszczonych lasów; zwiększaniu stopnia zalesienia i ponownego zalesienia. Tymczasem Autorka już we wstępie pisze: „zmniejsza się powierzchnia terenów bytowania zwierzyny dzikiej, co stanowi jeden z głównych powodów, dla których ludzie muszą prowadzić odłów zwierząt dzikich”. Nawet jeśli tak jest aktualnie, to nie znaczy, że tak musi być i że jest to przejawem zrównoważonej gospodarki.

Recenzowaną pracę autorstwa mgr inż. Dominiki Teresy Mesinger oceniam pozytywnie, mimo, że nie jest pozbawiona pewnych mankamentów. Doceniam jednak jej walory poznawcze oraz aplikacyjne. Atutami pracy są:

1. zastosowanie przez Autorkę triangulacji metodycznej,
2. przeprowadzenie badań empirycznych metodą ankietową na bardzo dużej próbie badawczej,
3. analiza sensoryczna dziczyzny przeprowadzona metodą profilowania sensorycznego,
4. przeprowadzenie dyskusji na podstawie relatywnie bogatej literatury przedmiotu,
5. sformułowanie wniosku aplikacyjnego dotyczącego możliwości modyfikacji profilu sensorycznego dziczyzny poprzez zabiegi organizacyjno-technologiczne.

Reasumując stwierdzam, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr inż. Dominiki Teresy Mesinger pt. „Identyfikacja postaw i zachowań polskich konsumentów wobec dziczyzny oraz optymalizacja warunków jej przechowywania w kontekście zmian w zarządzaniu łowiectwem i promocji zrównoważonej konsumpcji”, napisana pod kierunkiem dr. hab. Anety Ociecek, prof. UMG, odpowiada ustawowym wymaganiom. Stanowi ona oryginalne rozwiązanie problemu naukowego przez Autorkę, która wykazała się odpowiednim poziomem wiedzy w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wnoszę zatem o dopuszczenie mgr inż. D. T. Mesinger do dalszych etapów postępowania w procedurze doktorskiej.

Bibliografia:

- Borusiak, B., Szymkowiak, A., Kucharska, B., Gálová, J., & Mravcová, A. (2022). Predictors of intention to reduce meat consumption due to environmental reasons – Results from Poland and Slovakia. *Meat Science*, 184, 108674. <https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2021.108674>
- Czakon, W. (2019). Walidacja narzędzia pomiarowego w naukach o zarządzaniu. *Przeгляд Organizacji*, 3–10. <https://doi.org/10.33141/po.2019.04.01>

- Karmańska, A., & Łada, M. (2023). Walidacja normatywnego konstruktów teoretycznego. *Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów*, 185. <https://doi.org/10.33119/SIP.2022.185.7>
- Łaba, S. (2020). Próba oszacowania strat i marnotrawstwa żywności w Polsce. *PRZEMYSŁ SPOŻYWCZY*, 1(11), 12–20. <https://doi.org/10.15199/65.2020.11.2>
- Przeperski, J., & Grządzielewska, M. (2020). Adaptacja polskiej wersji kwestionariusza Skala Praktyki Familiocentrycznej do badania jakości relacji pomiędzy profesjonalistami a rodzinami korzystającymi ze wsparcia instytucjonalnego. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio J – Paedagogia-Psychologia*, 33(1), 83. <https://doi.org/10.17951/j.2020.33.1.83-102>
- Ritchie, H., Rosado, P. & Roser, M. (2020). Meat and Dairy production. Meat consumption vs. GDP per capita, <https://ourworldindata.org/meat-production>
- Skubała, P. (2012). Moralny wymiar polowania. W: *Problemy współczesnego łowiectwa w Polsce*, red. D. J. Gwiazdowicz, Poznań, Oficyna Wydawnicza G&P, <https://www1.up.poznan.pl/splowiec/wp-content/uploads/2019/10/Problemy-wspolczesnego-lowiectwa.pdf#page=151>
- Skubis, J., & Skubis, M. (2018). Factors determining negative opinions on hunting and hunters in Poland. *Acta Scientiarum Polonorum Silvarum Colendarum Ratio et Industria Lignaria*, 17(3), 275–283. <https://doi.org/10.17306/J.AFW.2018.3.25>
- Sułkowski, Ł. (2004). Metodologia nauk o zarządzaniu. *Przegląd Organizacji*, 7–10. <https://doi.org/10.33141/po.2004.10.01>
- Whitton, C., Bogueva, D., Marinova, D., & Phillips, C. J. C. (2021). Are We Approaching Peak Meat Consumption? Analysis of Meat Consumption from 2000 to 2019 in 35 Countries and Its Relationship to Gross Domestic Product. *Animals*, 11(12), 3466. <https://doi.org/10.3390/ani11123466>

Barbara Bolewicz